

Komplementaritetsprincippet anvendt i statskundskab

Af Jens Olaf Pepke Pedersen, DTU Space

I midten af 1980'erne undersøgte professor Erik Rasmussen om man kunne anvende Bohrs komplementaritetsprincip til at skabe klarhed over nogle af de grundlæggende problemer indenfor faget statskundskab. Selvom eftertiden ikke har fulgt op på hans initiativ, førte det til nogle originale idéer, som han blandt andet udgav på bogform i 1987.

Niels Bohr udviklede sit komplementaritetsprincip blandt andet for at kunne forklare dualiteten mellem bølger og partikler i kvantemekanikken, hvor for eksempel elektroner i nogle eksperimenter kan beskrives som partikler og i andre eksperimenter som bølger. Tankegangen er, at begge aspekter er nødvendige for en fuldstændig beskrivelse, også selvom de to beskrivelser gensidigt udelukker hinanden i eksperimenterne. Desværre har Bohr ikke selv givet en klar definition på komplementaritet, men han gjorde sig overvejelser om, at der måtte være analogier til komplementaritet i andre videnskaber end fysikken, for eksempel i biologi eller psykologi. I biologi kan man således drage en parallel i beskrivelsen af levende organismer, hvor man kan beskrive nogle af organismens funktioner ved hjælp af fysiske og kemiske processer, mens andre dele af organismen, for eksempel dens udvikling, adfærd og formål ikke kan reduceres til et fysisk-kemisk system.

Figur 1. Professor, dr.phil. Erik Rasmussen (1917-1995) var den ene af de to professorer, som blev knyttet til det nye fag Statskundskab i 1959. Han var desuden rektor for Aarhus Universitet 1976-1977.

Bohrs overvejelser har ikke vundet synderlig genklang udenfor fysikken, men et bemærkelsesværdigt forsøg på at anvende Bohrs tanker udenfor fysikken blev i midten af 1980'erne foretaget af professor Erik Rasmussen fra Institut for Statskundskab ved Aarhus Universitet, se figur 1. Erik Rasmussen, der var med til at grundlægge faget statskundskab her i landet, havde i 1984 valgt at søge afsked fra sit professorat, på et tidspunkt hvor han var fyldt 67 år og havde markeret sit 25-års jubilæum i professorstillingen, men han fortsatte sin virksomhed som emeritus og fik tid til at fordybe sig i analysen af grundlæggende teoretiske og forskningsteoretiske spørgsmål. Her lod han sig inspirere af Bohrs komplementaritetsbegreb og gav sig til at

undersøge, om det kunne anvendes til at forstå nogle af de grundlæggende problemer i statskundskab.

Hans overvejelser og tanker er beskrevet i bogen "Complementarity and Political Science" [1] som godt kan minde lidt om et fagligt testamente. Det er ikke nogen let opgave, Erik Rasmussen har stillet sig selv. Han går til opgaven med ydmyghed og understreger, at han ikke selv mener, at han er kvalificeret, fordi han blandt andet savner en dybere indsigt i atomfysik. Men eftersom der ikke er udsigt til, at en mere kvalificeret person vil tage udfordringen op, mener han alligevel at kunne begrunde sit arbejde med, at under de givne omstændigheder er selv en ufuldkommen optræden dog et bidrag af en vis værdi. I bogen beskæftiger Rasmussen sig først med objektivitetsproblemet og understreger, at her er der (på trods af selve måleproblemet i fysikken) en grundlæggende forskel på fysik og statskundskab [2]. Forskeren i statskundskab har således en fundamental og uomgængelig værdibinding, som han må være bevidst om både i sin forskningsproces og i fremstillingen af sine resultater. Alligevel argumenterer Rasmussen for, at der på trods af denne forskel er mange paralleller mellem de to fag.

Et eksempel på *komplementaritet* i statskundskab er analysen af den politiske proces, hvor han mener, at såvel en makro- som en mikroanalyse er nødvendig for en fuldstændig beskrivelse, selvom de to analyser gensidigt udelukker hinanden. Rasmussen skriver således, at man på makroplan ikke kan udstrække analysen til individniveau på anden måde end ved statistiske metoder, og omvendt, at man heller ikke kan konstruere en makroteori alene på grundlag af individuelle observationer. En tilsvarende dualitet finder han mellem begreberne determinisme og fri vilje, som begge (i deres ekstreme form) udelukker hinanden, men alligevel er nødvendige i en fuldstændig politologisk beskrivelse.

Et andet eksempel er i analysen af lighedsbegrebet [3], hvor han skelner mellem lige muligheder og lige resultater, for eksempel i undervisningssystemet. Lige *muligheder* vil her betyde, at en uddannelse er åben for alle og at de studerende må konkurrere på lige vilkår for at få adgang. Lige *resultater* vil imidlertid betyde, at man blandt andet skal tage hensyn til de studerendes sociale baggrund og bruge ressourcer på at give positiv særbehandling til de svage, således at alle opnår samme resultater, men dermed diskriminerer man samtidig de dygtige studerende. Argumentet i denne sammenhæng er, at man ikke kan analysere begrebet

lighed udtømmende uden at se på det både ud fra det synspunkt, at der skal være lige muligheder og at der skal være lige resultater, selvom de to synspunkter ikke er forenelige.

I statskundskab mener Rasmussen imidlertid, at der ikke er nogen grund til at forvente, at gensidigt udelukkende beskrivelser kun skulle optræde parvist, og for at beskrive dette fænomen introducerer han begrebet *pluralistisk komplementaritet*. Endelig introducerer han begrebet *supplementaritet* til at beskrive den situation, hvor man har gensidigt udelukkende beskrivelser, som imidlertid ikke tilsammen udgør en fuldstændig beskrivelse af systemet.

Supplementaritet støder man derfor ifølge Rasmussen ofte på i statskundskab, hvor man analyserer en situation ud fra et antal forskellige teorier eller modeller, som eventuelt udelukker hinanden, men hvor man ikke kan være sikker på, at de giver en udtømmende analyse af situationen, simpelthen fordi man ikke kan vide, om det ikke er muligt at beskrive den ved hjælp af en helt ny tilgang eller model. Det sidste vil ofte være tilfældet, og Rasmussen lader derfor også den mulighed være åben, at der ikke findes nogen eksempler på pluralistisk komplementaritet.

Eksemplerne som jeg har medtaget i denne korte gennemgang yder ikke fuld retfærdighed til Erik Rasmussens bog, hvor han søger at afklare fundamentale problemer i statskundskabsfaget, blandt andet om vekselvirkningen mellem forskeren og det objekt han studerer. Problemstillingen minder lidt om problemet med måleprocessen i atomfysik, hvor selve målingen påvirker det målte system, men fysikeren er alligevel heldigere stillet end samfundsforskeren, for selvom fysikeren (som Bohr også fremhæver) er en del af den natur, han studerer, så ændres naturen ikke af fysikerens undersøgelser.

Derimod er samfundsforskerne i en helt anden grad en del af sit eget studieobjekt. Samfundsforskeren påvirkes i selve studiet af samfundet af dette og af sin egen opfattelse af det, og ifølge Rasmussen gennemsyrrer det forskerens teorier og hans observationer. Samtidig kan selve det emne han studerer, undergå betydelige forandringer alene ved, at han studerer det.

Professor ved CBS, Morten Ougaard, har også forsøgt at overføre komplementaritetsprincippet til beskrivelsen af internationale relationer [4], med hensyn til om man skal prioritere *aktører* eller *strukturer*. Efter som dualiteten mellem aktører og strukturer bestemmer vores forståelse af det internationale system, mener Ougaard, at Bohrs komplementaritetsprincip kan anvendes til at belyse abstraktioner og begrænsninger i forståelsen af den politiske proces på dette niveau.

Det er dog ikke lykkedes at finde mange referencer til Rasmussens bog [1] og det tyder på, at hans forsøg på at bruge Bohrs komplementaritetsprincip ikke har vundet større udbredelse indenfor statskundskab, selvom det at han har skrevet bogen på engelsk viser, at han har rettet den mod et internationalt publikum. Begrebet *komplementaritet* bruges i statskundskab, men som regel ikke i Bohrs betydning.

Efter pensioneringen forsøgte Erik Rasmussen at indlevere sit arbejde for at opnå endnu en doktorgrad i statskundskab, men bedømmelsesudvalget afviste den, hvilket må have været et svært nederlag for ham. Det ændrer ikke på, at Erik Rasmussen har udviklet nogle originale ideer og forsøgt at bryde traditionelle rammer i statskundskaben.

Litteratur

- [1] Erik Rasmussen (1987), *Complementarity and Political Science. An Essay on Fundamentals of Political Science Theory and Research Strategy*. Odense University Press.
- [2] Erik Rasmussen (1987), Politologiens objektivitetsproblematik i kvantefysisk belysning, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, bind 90, nr. 3, side 181-186.
- [3] Erik Rasmussen (1981), *Lighedsbegreber*, Berlingske Forlag.
- [4] Morten Ougaard (2004), *Political Globalization: State, Power, and Social Forces*. Palgrave Macmillan.

Jens Olaf Pepke Pedersen er seniorforsker ved DTU Space og medlem af Kvants redaktion. Han er gift med Kate Pepke Pedersen, der er lektor i statskundskab og international politik ved Hærens Officersskole.

PFEIFFER VACUUM

Helium læksøger

ASM 310 tilbydes resten af året til en meget favorabel promotionpris.

Tlf. 4352 3800 Fax 4352 3850
Erik.Fjeldgaard@pfeiffer-vacuum.dk